

ÉGTÁJ

HERCEG JÁNOS

KITEKINTŐ NAPLÓJEGYZETEK 3.

Komputer-művészet. Allítólag nemcsak muzsikában, festészetben is ez a „jövő zenéje”. Voltaképpen nem is tudom, mi a szerepe a számítógépnek egy kép felépítésében. De hát ebben az esetben korántsem hagyományos festményről van szó. Az absztrakt képszerkesztésnek is egészen sajátos változatáról, s alighanem itt jut szóhoz a gép. Kicsinyít és nagyít, elvesz és hozzáad a témához — amennyiben ez a szó egyáltalán helytálló itt.

A dolog persze nem most kezdődött, hanem még akkor, amikor festék és ecset helyett vonalzóval, körzővel és szögmérővel kezdtek dolgozni a képzőművészet újítói. Amikor a mértan törvényeit követték és félretettek minden érzelmi tényezőt. Amikor geometriai feladványokat igyekeztek megoldani átélés, látomás, vallomás és egyéb érzelmi közléseket messze megkerülve. Amikor az önmagáért való képszerkesztés művelete fontosabb volt a mondanivalónál.

Ez az igyekezet végül odáig jutott, hogy a legszebb kép a tiszta vászon. Ki is állítottak ilyen érintetlen, üres vászhatnak gondosan bekeretezve, s ha ebben nemcsak szatíra volt, hanem öngúny is, annál jobb volt. Aztán amikor az avantgarde ürügyén felújították a régi kísérleteket, kapóra jött a számítógép. A kornak ez a csodája, amelyre állítólag minden rábízható, a képzőművészetben is hívekre talált.

A gúliba rakott kockák, az egész vásznat betöltő körök és más mér-tani ábrák eddig kitartó kézimunkát adtak azoknak a művészeknek, akik ilyen gyerekjátékokban vélték felfedezni a művészet célját és értelmét. Mennyit kellett méricskéljni, hogy kellett vigyázni, amíg minden pontosan és szimmetrikusan a helyére került, s tökéletes lett a kompozíció. A számítógép mindezt most már arányosabban és főleg gyorsabban elvégzi.

Hogy védekezzek magammal szemben is a maradiság vádjá ellen? Talán úgy, hogy szembeszállok a sznobizmussal, amelynek — mert nincs véleménye, s igénye sincs — az alkalmazkodás a legfőbb feladata. Mindent tudomásul venni, ami újnak és modernnek mondja magát! Nemcsak el-képedek, hanem valósággal megrémülök, ha egyszerű, józan emberek látok otthonosan jární-kelni egy-egy ilyen kiállításon, mintha magától érte-tődő volna, amit látnak.

Igaz, hogy ezek ugyanilyen ártatlan és bamba közönnyel járnak a Louvre-ba, a Pradóba, az Ermitázsba. Ezeknek Matisse vagy Chagall ugyanazt mondja, amit Vasarely, vagy a mechanikai szerkezetre járó funkcionális kép, amely csönget, forog és színeket vetít a falra. Ezeket semmi sem hozza ki a sodrúkból, s épp ezért elviselhetlenebbek a nyárs-polgárnál, aki legalább bátran röhög azon, amit nem ért.

Nekem a kép mindenekelőtt érzelmi fenomenén. Sőt, röstellem be-vallani, érzéki örömet adó élmény. Mintha esztétikai hatása úgy verődne vissza bennem, hogy az érzelmek egész sorát hozza fel. Barátom, a festő mondja, aki tíz évig élt Párizsban, hogy a Louvre-ban járva legtöbbször a nőket volt kénytelen nézni. „Látod te ezt?” — fordulok én is a nőhöz, aki velem van, s karonfogva cipelem közelebb a remekműhöz, ami lehet

Michelangelo vagy Turner vagy Picasso, de egyformán el kell ámulni, s egy kicsit boldognak lenni, mint a szerelemben. — „Látom!” — feleli hálásan, bepárasodott szemüvege mögött a megosztott gyönyör felragyogó fényével, hogy aztán egy idő múlva, egy másik kép előtt ő játssza el ugyanezt újra.

A számítógép segítségével megszerkesztett kép nem alkalmas arra, legalább én nem hiszem, hogy akárcsak egy pillanatra is megmámorosodjék tőle az ember. Vagy talán valóban fiatalnak kell lenni, amikor az érzelmi élményt még magában hordja az ember és nincs szüksége rá, hogy remekmű ragyogtassa fel benne, ahogy a tavaszi napfényben ragyog szikrázva a télutó még megmaradt hava.

*

Kortünet. Ez a szó kínálkozik meghatározásnak Tennessee Williams vallomásaira. Mintha másképpen valóban nem lehetne elviselni ezt a kort, az ő esetében Amerikában, csak úgy, ha az írók és művészek alkohol és kábítószer mámorába menekülnek. Az elidegenedés századában, amikor a gépek lassan már kiszorítják az embert a semmiből való teremtés örömeiből, s a gyerekek nem képesek megbocsátani apáiknak valóban megbocsáthatatlan bűneiket, mintha valóban nem lenne más menekvés, csak a narkózis. Küzdelem helyett a megadás. A vereség beismerése, s a teljes tehetetlenség.

Furcsa ellentmondásként azonban alkotó tehetetlenséggel állunk szemben. O'Neilltől kezdve Hemingwayen és Faulkneren át — hogy csak az amerikaiaknál maradjunk — Tennessee Williamsig, ragyogóan tiszta és káprázatosan lucid remekművek leplezték le a józannak hitt, s őket körülvevő világot. Mámorban fogant, az öntudatlanságnak abban az állapotában született művekben, ahol épp az értelem világít rá bátran, élesen és küzdőképesen az eszméletlenségig mélyre süllyedt társadalmi valóságra. Rimbaud részeg hajójának vitorlája tűnik fel minduntalan ezekben a művekben, mintegy a mámor végtelen kódéből szállítva a testet öltött látomásokat napfényes partok felé.

De hát nem mindenkinek van szüksége az efféle mesterségesen felidézett transzra. Voltak és bizonyára vannak józan géniuszok, akiknek nem kellett semmiféle mákony. Schillernek elég volt a rothadt alma illata, Petőfi pedig köztudottan tejet ivott, miközben a kordivatnak megfelelő bordalokat írta.

Szóval mégse lehet e vétkes század szörnyűségeinek tulajdonítani, hogy egyes írók leisszák magukat. A hasis jótékony hatásáról már Baude-laire tanulmányt írt, akárcsak Csáth Géza az ópiumról. És voltak, akik viszont sosem vallották be, hogy ihletük forrása az alkohol vagy a narkotikum. Magánügy volt. Műhelytitok. És jóllehet már Oscar Wilde börtönbüntetést szenvedett ferde hajlamai miatt, senki se dicsekedett vele, ha lány helyett fiút szeretett és viszont.

Tennessee Williams ebből se csinál titkot. Am ezt már végleg túlzás lenne társadalmi konfliktusból eredeztetni, vagy egy általános zülléssel magyarázni. Talán még áttételesen sem, azzal az indokolással, hogy csak egy bűnös és beteg társadalomnak lehetnek ilyen zavarai.

Sokkal inkább hihető, hogy ez a polgárt hökkentő nyíltság, amelyen már nem botránkozik meg senki, olyasféle kihívás, mint amivel a „vadak”, Matisse és társai léptek annak idején a közönség elé. Az amerikai drámaíró, akiben a bűntudat a társadalombírálattal párhuzamosan jelentkezik, felújította a humanizmus jelszavát, mely szerint semmi sem idegen tőle, ami emberi. Önéletrajzi vallomásai meg csak megfelelő háttérrel adnak a műveivel kialakított képnek. Nekem az az érzésem, hogy fordított szerepjátásnak vagyunk a tanúi. Az író akarta igazolni a maga kritikusaít.

Az azonban már ránk, olvasókra jellemző, hogy ezt az őszinteségét és nyíltságát a vallomásnak természetesnek és magától értetődőnek tartjuk. Mint akik nemcsak Tennessee Williamstől, de az egész modern irodalomtól a személyes feltárulkozásnak ezt a gesztusát várják. Ettől az

életmű persze nem lesz nagyobb, legföljebb izgalmasabb, s a közönség-sikernek ez egyik jelentős záloga. Igaz, hogy se Tolsztojnak, se Stendhalnak nem volt ilyesmire szüksége, minthogy az ő korukban épp az impassibilité volt kötelező, s az író magánélete nem tartozott a nyilvánosság elé. A mű sorsára bízva került ki a világba, s hogy milyen visszhangot keltett, saját hangjának ereje határozta meg. És természetesen a korszak-akusztikája.

*

Juan Marse hazatért. Mert emigrációban élt ő is, mint kortársainak, a spanyol íróknak legtöbbször. Pedig Marse már Franco diktatúrájában nőtt fel, megszokhatta volna az erőszak légkörét. De úgy látszik, az ilyesmit sosem lehet megszokni. Így aztán ő is elment a nála ötven évvel idősebb Jimenez és Alberti után, aki ugyancsak apja lehetne, idegenbe.

De a spanyoloknak könnyebb dolguk volt, mint más népek hontalan íróinak. Ott volt Latin-Amerika, amely az azonos nyelvvel mégiscsak elviselhetőbbé tette a hazátlanságot. Mivel a költészet legfőbb anyaga, az anyanyelv, ha kell, a haza és a szülőföld geográfiai valóságát is pótolni tudja. S így a madridi Juan Marse úgy ment Mexikóba, mint aki hazamegy. Ott aratta első sikereit ifjúságáról szóló regényeivel, amelyekben, mint olvasom, harc forradalmi attitűd és szórakoztató kaland nem mindig választható el egymástól.

Most az új rendszerben a nyolcvanéves Damaso Alonsoval osztozik a legnagyobb államdíjban. Kettőjük együttes elismerése mintha az ellenállás folytonosságára utalna. Bár Alonso, aki mindenekelőtt költő és eszétes, nem volt lázadó és lázító. De nem szennyezte be a fasizmus, mert jóllehet nem volt emigrációban, a diktatúra legnehezebb időszakát Spanyolországtól távol töltötte, amerikai és német egyetemeken volt a spanyol irodalom tanára. Könyvei Latin-Amerikában nagyobb példányszámban jelentek meg, mint odahaza.

Szóval a költők emigrációja semmilyen népnél sem volt olyan könnyű, mint a spanyoloknál, akiknek hazájukon kívül kétszer akkora nyelvterület adhatott menedéket. Thomas Mann és Hermann Hesse világirodalmi arányai sehogy sem fértek el a kicsi Svájc még kisebb német kantonjaiban. S még ezen belül sem tudtak akkora érdeklődést kelteni, mint előttiük Spitteler vagy utánuk Dürrenmatt és Max Frisch. A svájciak lokálpatrióták, akik az irodalom nagyobb játéktérében is szeretik érezni a maguk hazáját.

Az a néhány év pedig, amíg Ausztriában húzódhattak meg a német írók, a legsúlyosabb válságokkal volt tele, minthogy a fasizmus közvetlen közelről fenyegette őket. Stefan Zweig öngyilkos lett, Franz Werfel a katolicizmusban vélt vigasztalásra találni, mint egy időben magyar kortársa, Sinkó Ervin.

S ha már itt tartunk, a magyar emigráció még kisebb nyelvterületre szorult Szlovénzkóban, Erdélyben és a Vajdaságban. Menedékjoguk is bizonytalan volt, állandóan fejük fölött lebegett a kiutasítás, vagy pláne kiadatás Damoklész kardja. S tudjuk, mi lett a személyi kultusz idején azokkal, akik tovább menekültek, biztosabbnak hitt országba. Balázs Béla még biztathatta magát, idegenség és árvaság érzését elcsitítva. De hazulról indultunkban, Hazafelé vagyunk útban... egy elveszett nemzedék hite szólt már csak belőle.

Ortega hazament, s ezt sokáig nem tudták megbocsátani neki, akik a fasizmus elleni harc engesztelhetetlenségét hirdették. Nem hódolt be, mint a német Ernst Glaeser, aki egy pacifista regénnyel, *A 902-esekkel* emelkedett világhírré, de a hontalanság fojtogató légkörét már nem bírta ki. Ortega változatlanul szemben állt Franco diktatúrájával, de az emigráció hosszú évei alatt arra a meggyőződésre jutott, hogy az írónak ott-hon van a helye. Mert otthon még a hallgatásával is nagyobb hatást ér el, mint idegenben tiltakozva. Benedetto Croce is ezen a véleményen volt, s erkölcsi példája csakugyan vetekedett Thomas Mannéval, aki a nagyvilágot járva szállt szembe elegáns, kifinomult ízlésű humanista közönség előtt a hitleri gonosztevőkkel.

Nyelvi és geográfiai haza viszonyában persze mégis az utóbbi az erősebb megtartó erő, s nyilván ezért sietett haza Latin-Amerikából Juan Marse is, hogy most már szabad hazájában szolgálja népet.

*

Levél helyett Balogh Edgárnak. Még nem jutott el hozzám új könyved, amelynek oly jellemzően a *Szolgálatban* címet adtad, kedves Edgár, de az eddig olvasott ismertetések és méltatások rendre arról az optimizmusról beszélnek, amely minden munkádat több mint negyven éve átjárja. Jövőbe vetett hitedet nem kezdte ki az a tragikus félreértés sem, ami a személyi kultusz következménye volt. Te megelégedtél egy halk pardonnal, s boldogan dolgoztál tovább. Ez a bizakodás fogja át egész életművedet a szlovenszkói Sarlótól kezdve az erdélyi egyetemi katedráig. Ez a szocialista öntudatból fakadó optimizmus tette lehetővé, hogy itt is meg ott is kellő önértéssel szólj nemzetiségi gondokról és bajokról, de sikerekről és örömeikről is. Mintha ezt az önértetet Fábry Zoltánnak az a felismerése erősítette volna benned, mely szerint a nemzetiségi állapot humánumbőbbletet jelent már a kétnyelvűséggel is és mindazzal, ami együtt jár vele.

Ez az öntudatos és önértetes szolgálat tette lehetővé egyébként, hogy az általatos kialakított demokratikus mozgalom átcsapjanak a határokon túl is. Hogy olyan világitótornyok szórják messzire fényüket a két háború közötti magyar éjszakába, mint amilyen a sarlósoké s a Korunké volt. Hogy viszont a Korunk is, a Sarlós mozgalom is a tizenkilences forradalom még megmaradt tüzét vitte tovább, ez oly nyilvánvaló, hogy beszélni se kell róla. Talán ez az oka, hogy oly kevés figyelmet szentel ennek a folytonosságnak a történetírás.

A nyíltszívűség és teljes gyanútlanágod ejt évtizedek óta újra meg újra ámulatba, Edgár. S ez az alkati jó tulajdonságod attól kezdve, hogy Csehszlovákiából kiutasítottak, s Romániában próbáltál hazára lépni, mind a mai napig megmaradt. Pedig nem is a hazavágyódás csillaga járt előtted, hanem a szigorúan bizalmas rendőri minősítés. De hát ez a csillag a te szemedben nemcsak a Vág vagy az Olt, hanem mindig is Európa fölött ragyogott. S ez is csodálatos, ez a tökéletes összhang nálad haza és nagyvilág között!

Persze, az összhang is benned van. Még csak nem is a valóság elemeiből, de azzal az álommal is átszőve, amely sem a sarlósokat, sem a Korunk köré csoportosult embereket nem hagyta el. Ez az álom a jövő ígérete volt mindenütt, ahol hinni tudtak a szocializmusban, s a nemzetköziség népeket összehétközítő testvéri mozgalomban.

Nálunk ez az álom is durvább, brutálisabb feltételek közé szorult, s összehasonlíthatatlanul nagyobb áldozatot követelt, mint Erdélyben vagy Szlovenszkóban. Gaál Gábort, a Korunk szerkesztőjét például csak állásvesztésre ítélte az „édes Erdély, itt vagyunk” indulójával bevonult Horthy-szoldateszka. Téged a falusi tanító falat kenyerétől ütött el a miniszterelnöki távirat. Itt nálunk felakasztották, agyonlőtték, haláltáborba hurcolták a baloldali magyar folyóirat egész szerkesztőségét s munkatársainak nagy részét. Nem párhuzamot akarok vonni, kedves Edgar, csak az óriási különbségre rámutatni.

Ez a különbség a iiteratúra eredményeiben is megmutatkozott, ha most már arányok és magaslati pontok között kedvezőbb is az összehasonlítás. De hogy idáig eljutottunk, abban — egyre inkább hiszem! — közvetve neked is részed volt. Mindenekelőtt azzal a töretlen hittel, amellyel példát mutattál a határokon túl mindenfelé, ahol tanításod a közös anyanyelv közvetítésével megértésre talált.

*

Taine-t ünnepelték tavaly. Nemcsak honfitársai, a franciák abból az alkalomból, hogy a környezetelmélet megfogalmazója százötven év előtt született. A szellemtörténészek vert seregének szétszórt szeptáiban is mindenütt megemlékeztek róla. Az erről szóló hírek megkésve jutottak el

falusi magányomba. De eltűnődni ködbevesző emlékeken, amikor ez az elmélet itt is erősen próbált hatni egy irodalmi programban, amelyet akkor is, azóta meg pláne elmarasztaltak, most se késő talán.

Szentelekyről beszélek, aki irodalmi imaginációjához keresett ebben az elméletben és Taine tekintélyével igazolást. Különbösen nemcsak ő látott követendő példaképet benne. A századforduló magyar kritikai irodalmának megújítója, Péterfy Jenő is Taine elvét vallotta az irodalom emberi dokumentumairól, amelyek szerinte fontosabbak az esztétikai szempontoknál. Taine a MTA tiszteletbeli tagja volt, s minden munkáját, sőt a leveleit is kiadták magyar fordításban, ami abban az időben egyedülálló jelenség volt.

Amikor azonban Szenteleky helyi színeket és az időszerűség szellemét szerette volna az általa szervezett irodalmi élet alkotásaiban látni, ezt a kívánságát sokkal inkább az adott viszonyok és lehetőségek váltották ki belőle. Taine a maga elméletével politikai paraván volt az ő számára, amely mögé a kisebbségi író elbújthatta nyíltan ki nem mondható mondanivalója célját és értelmét. A helyi színekben az akkori közállapotoknak is benne kellett volna lenniök, s nemcsak a síkvidéki akácfás táj zsánerképeinek. Mint ahogy az erdélyi vagy a Szeged környéki regionális irodalom igazi értékei se maradtak meg a természetmásolásnál.

Es Szenteleky munkatársaitól és tanítványaitól szabad kreációt várt a couleur locale mellett. Sötét és vigasztalan vízióért lelkesedett, amelyekben a táj jelenléte mellékes volt, vagy áttételesen vált láthatóvá. Hiába volt benne a naturalista novellában a Tisza-part pontos másolata vagy a Krivaja völgye, a Telecska lába alatt folydogáló ér csillámló vizével, ezzel őt nem lehetett megvesztegetni. Azt csak ellenségei akarták ráfogni, hogy így köti le az alkotó kedv szabad szárnyalását.

Csakhogy Taine sem mindig úgy írt, ahogy ars poeticájában hirdette. A művészek gyakran mást tesznek, mint amit mondanak. És Taine művész volt. Történelmi munkái nem az igazságukkal hatnak, hanem a szépségükkel. Ami nála és talán épp általa a franciáknál általában világos, szabatos és a részleteket sem elhanyagoló előadásból állt. Közben ellentétes végletekből hívta ki maga ellen a sorsot, s a császárság hívei éppúgy elítélték, mint a jakobinusok. Ma is az arisztokratizmusát hányják a szemére, s azt, hogy nem titkolta családóságát a forradalomban.

Én egy kis tanulmányát szoktam elővenni, ha a tiszta logika, a plasztikus ábrázolás és stílusremeklés példájában akarok gyönyörködni. Napóleonnól írta ezt a tanulmányt, amelyet Kuncz Aladár fordított magyarra, a későbbi Erdélyi Helikon szerkesztője, akit egyébként odaadó barátság fűzött Szentelekyhez. A tanulmányhoz Pogány József népbiztos írt előszót, akit a jelek szerint nem zavart a francia szerző arisztokratizmusa.

Taine az ellentmondások pergőtüzében, mondhatnánk ma, amikor oly egyértelmű kinyilatkoztatások szoktak elhangzani irodalomról és művészetről. „Nem vette figyelembe a tömegek történelemformáló szerepét” — olvasom róla, aki mindennél fontosabbnak tartotta a tárgyilagosságot. De hát ez is olyan fenomén, a tárgyilagosság, amit rendszerint olyanok hiányolnak, akik nem is akarnak tárgyilagossak lenni. Taine legalább szeretett volna.

*

Festő a pesti televízióban. Képeit régóta ismerem és szeretem. Franciásan modern és mégis államdíjas. Hetvenöt éves, ebből az alkalomból állították a kamerák elé. Sietve, felhevülve beszél, szinte saját magának a szavába vágva, mintha mindazt amit mond, már sokszor elmondta volna. Okos keskeny arcú ember, izgalmában sokkal fiatalabbnak látszik, kicsit kamaszosan szétszórt hajával, s két hiányzó szemfogaival. „A társadalom — mondja — a világbéke szolgálatára” — teszi hozzá, s ha nem tudtam volna, ebből is meg kellett volna értenem, hogy elkötelezett művész.

De hát ki nem az, ha igazán művész? Michelangelótól kezdve Geraszimovig mindenki elkötelezett volt. Az egyik Gyula pápának, a másik a

szocrealizmusnak volt elkötelezettje. Még Cézanne is az volt, aki holtáig egy fikciót szolgált teljes odaadással. Azt, hogy tér és tárgy, anyag és szín között megteremtse a harmóniát. Ha meggondoljuk, nem kis szolgálat ez sem, ha mégoly szerénynek tűnik is a vállalkozás.

A pesti festő azonban, akiről beszélek, nem ilyen értelemben gondolja az elkötelezettséget, s persze a nézők kilencvenkilenc százaléka is tudja, miről van szó, és képzetben talán jóváhagyólag int is, hogy rendben van, gyerünk tovább.

De a festő, aki mindenekelőtt a grafikáival biztosított magának sajátos helyet, olyan értelemben is elkötelezett, ahogy Cézanne volt az. Sőt, ez látszik jóval fontosabbnak a számára. Őt a rajznak egy részletkérdése kötötte le egész életében: a vonal struktúrája. Ezt bontotta fel és illesztette aztán megint össze. A vastagon induló, majd elhalványuló, sőt egy időre egészen eltűnő vonalat, amely — mint a búvópatak — sötétben és erőteljesen fut kibontott hajú lányok, virágok és szőlőfürtök között, hogy aztán eltűnjön megint. De csak optikailag, mert hiszen az ember tudja, hogy ott van, ott kell lennie. Mindez roppant finom, légies és leheletszerűen dekoratív, s eközben aligha zavar valakit is, hogy a lány üzemek és hivatalos intézmények előcsarnokaiban jelenik meg gyárművek és mértani ábrák között a falon, vagy színes ablaküvegeken, egy másik vonal, az ólom börtönébe zárva. Oly szép és szemvidító látványt nyújtva, annyira egyénien és eredetien, de mégis ismerősen azért, hogy az ember meglepetten kapja fel a fejét, mint amikor idegenben ismerős beszéd üti meg egyszerre a fülét.

A mai nagy európai művészet anyanyelve ez, Picasso és Braque beszédének örül itt az ember, az egyéni hangok és sajátosságok ellenére is a magyar festő művészetében, mintegy a hazaérkezés megnyugtató érzésével végre.

Es egy idő múlva, épp ezért, sírni lenne kedve.

Hogy a magyar művészet már régen csak úgy tudott európai lenni, ha beállt a sorba a nagyok mögé. Az igazán hatalmas arányú tehetségek is. Mint Rippl-Rónai vagy Egry József, aki boldogan belevesztett a Balaton csodálatos fényözönébe, s Czöbel, aki Szentendre zegzagos utcáinak romantikus csendjében olyan képeket festett, hogy korszakot teremtett volna Európában, ha harminc-egyven évvel előbb festi meg őket.

Mintha az elmúlt száz év alatt csak egyetlen géniusz lett volna, aki nem volt „sem rokona, sem ismerőse sekinek”, s ezért tudta és merté belekiáltani a világba: most én következem. Adynak legalább itthon, s egy kicsit Kelet-Európába átsugárzó fénykörben volt ismeretlennek tűnő, új és eredeti a hangja.

A televízió festője megmarad Picasso és Braque árnyékában szerény tanítványnak, s öntudatosan vállalja is ezt a szerénységet, mintha ez volna a legtöbb, amivel az ember a szülőföldjéről jövet megválthatja belépőjegyét a nagyobb hazába. Ahelyett, hogy otthon teremtené meg, és nemcsak magának, ezt a nagyobb hazát.

*

Hermann Jandl. Ennek az osztrák költőnek a verseivel és prózájával barátkozom mostanában. Nem mondhatnám, hogy valami könnyen megy. Jandl nem örült, mint Georg Trakl volt, akivel azonban egyetlen verse után az ember — az értelmetlen sorok ellenére — azonnal egynek érezte magát. Huszonhat évvel ezelőtt, Salzburgban a *Cosi fan tutte* és a *Rózsalovag*, e két könnyű, parókás vígopera szünetében elmentem a szülőházához, s amíg emléktábláját néztem, egy csibukozó, kedélyes osztrák állt a kapuban, talán a házmeister. Megszólított: Akar felmenni? Akarja a szobáját látni? A nővére még itt lakik és mindent a legnagyobb rendben tart.

A felszólítás úgy meglepett, hogy felmentem és becsöngettem a lakásba, ahol Georg Trakl élt. Egy vékony, magas, hetven év körüli hölgy állt az ajtóban, tragikomikus sárgakockás kabátban, kalappal a fején és szatyorral a karján, szigorúan. A nővére. Most el kell mennem halért —

mondta —, mert később nem kapok. De ha délután visszajön, mindent elmondok magának. Ne higgyen Hugo von Hofmannstahlnak. Nekem higygen. A fivérem nem volt örült, csak ráfogták az irigyei.

A tájtékosan örvénylő Salzach partján mentiünk együtt egy darabig az óvárosban, miközben ő folyton beszélt, de én a Mozart-platz virágos sátraínál lemaradtam, azzal a hihetőnek tűnő kifogással, hogy tiszteletemet kell tennem honfitársnőmnél, a főszereplő Anday Piroskánál. És nem mentem el délután.

Minden örült költőnek van egy nővére, aki aztán kiválik a harcias kerubok karából és kiterjesztett szárnyakkal egyedül őrzi a hagyatékot, amelyen keserű irodalomtörténészek rágódnak.

Hermann Jandl nem örült. De oly kétségbeejtően józan és reális, hogy az kész örület. Egyik történetében egy bizonyos Franz Seippel könyvelő egyhangú és unalmas életét kíséri végig, mindaddig, amíg a könyvelő meg nem hal, hogy lelke aztán egy kutya testébe költözzék és nyitott szemére szünyogok telepedjenek, nyugodtan nézve bele Franz Seippel belsejébe.

Es, ami a legfurcsább, a váratlan befejezésen meg se döbben az ember, mintha másképpen be se fejeződhetett volna a történet. A kulisszák mögött persze Kafkát sejtem, sőt Gogolt, de a reminiscenciák széles skáláján mégiscsak egy eredetinek tetsző tehetség nyargal végig. Bátran és magabiztosan, nyergéből az irónia kertjébe is be-benézve a kerítésen át, ahol szürrealista kétyeszek irtják a megszokottság szövirágait.

Verseit is a fanyar önirónia élteti abban a néhány rövid sorban, amelyekből sosem hiányzik a frappáns meglepetés. A húségről például ezt írja:

*higgy nekem
bár hazudok
de én ezt
tisztelegesen teszem*

*bizál bennem
bár megcsallak
de csak téged
egyetlenem*

Hermann Jandl negyvenhét éves és huszonöt éve vidéki tanító. Saját bevallása szerint nyárspolgári életet él, s csak szabad idejében ír, mint egyébként — ahogy mondja — nagy elődje, Goethe is. Kritikusai bölcsnek tartják, s egyszerű, de ugyanakkor vigasztalan bölcsességét fejezi ki *Se-gitség* című verse is:

*Aki nem bír elatudni
százig számol
vagy ezerig
tizezerig talán*

*és jaj annak
aki csak háromig
tud számolni*

Én már rég nem keresek értelmet a versben. Bölcsességet se. Egyáltalán nem tudnám szavakba önteni, mi az, amit a költőktől várok. Tíz év előtt nagyon tetszett egy itteni költő egyetlen sora: Zab szúrja már nyári kéked — kiáltott fel nyilván a nő felé fordulva, akit szeretett, s ebből a szürrealista sorból se hiányzott az irónia. De ugyanakkor szín volt benne, füledt hangulat és valami kézzelfogható erotika. Hermann Jandlnál nem találtam ilyen sorokat. Mintha a költők már egyre inkább csak öniróniával tudnának felelni a kornak, amelyben élnek, akárcsak ez a Jandl is, akit attól tartok, sose fogok megszeretni.